

РОЗДІЛ 8
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343

ПОЗИТИВНІ МОМЕНТИ РОЗВИТКУ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ В
УКРАЇНІ

POSITIVE MOMENTS OF DEVELOPMENT OF PROTECTION
SERVICES IN UKRAINE

Сімакова С.І.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
публічно-правових дисциплін Білоцерківського
національного аграрного університету*

У статті висвітлено поняття служби пробації, її основні види, та розвиток служби пробації в Україні з моменту прийняття Закону України «Про пробацію» і до цього часу.

Ключові слова: пробація, кримінально-виконавча інспекція, виконання кримінальних покарань, соціальна адаптація, ресоціалізація, служба пробації.

В статье освещены понятие службы пробации, ее основные виды и развитие службы пробации в Украине с момента принятия Закона Украины «О пробации» и до сих пор.

Ключевие слова: пробация, уголовно-исполнительная инспекция, исполнения уголовных наказаний, социальная адаптация, ресоциализация, служба пробации.

The article covers the concept of probation service, its main types, and the development of the probation service in Ukraine since the adoption of the Law of Ukraine "On Probation" and to this day.

Key words: probation, criminal executive inspection, enforcement of criminal penalties, social adaptation, resocialization, probation service.

Постановка проблеми. Проведений аналіз роботи служби пробації в Україні з моменту прийняття Закону України «про пробацію» дав змогу констатувати на якому етапі розвитку знаходиться служба пробації, та яких результатів вже досягнуто із запровадженням нового механізму для нашої держави.

Стан наукового опрацювання. Пробація в Україні є відносно новим інститутом, тому актуально було дослідити питання щодо позитивних моментів Закону України «Про пробацію», впровадження цього механізму в життя нашої держави, а також перші витoki ознак європейської системи у сфері виконання та відбування кримінальних покарань.

Мета статті дослідити перспективи розвитку пробації в Україні створеної на базі кримінально-виконавчої інспекції, проаналізувати основні етапи її впровадження в Україні, визначити її види, та конкретизувати їх.

Виклад основного матеріалу. В Україні спроби трансформувати систему виправлення, ресоціалізації злочинців та недопущення рецидиву злочинів розпочалися на початку 2000-х з прийняттям Кримінального кодексу України і тривають до сих пір. Цю роботу виконують кримінально-виконавчі інспекції, які входили в систему Державної кримінально-виконавчої служби, потім – Державної пенітенціарної служби України при Міністерстві юстиції України, і які на сьогодні перетворюються в службу пробації, яку очолює Департамент пробації Міністерства юстиції України.

Поштовх для прискорення формування сучасної ефективної системи пробації дало прийняття 05 лютого 2015 року Закону України «Про пробацію», тому пробація в Україні є відносно новим інститутом. Проте, зміни до Кримінального процесуального кодексу України набрали чинності лише у жовтні 2016 року. Відповідно орган пробації став учасником кримінального провадження з жовтня 2016 року. Це був серйозний крок щодо реформування пенітенціарної системи України. Тобто, на базі кримінально-виконавчої інспекції було створено службу пробації, яка існує в більшості країн Європи. Держави Європи намагалися і намагаються вживати до злочинців заходи впливу, спрямовані на їх виправлення, ресоціалізацію та недопущення повторного злочину шляхом їх покарання без позбавлення волі [1, с. 36]. Такий процес називається пробацією та передбачає систему наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [8]. При цьому пробація повинна ґрунтуватися на принципах: справедливості; законності; невідворотності виконання покарань; дотримання прав і свобод людини і громадянина; поваги до людської гідності; рівності перед законом; диференційованого та індивідуального підходу; конфіденційності; неупередженості; взаємодії з державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями та громадянами [8].

Маючи майже 200-річну історію розвитку у різних країнах процес розвитку пробації відбувався по різному, але загальними рисами пробації у всіх країнах є:

- не застосування до порушника покарання у виді ув'язнення або узагалі звільнення від покарання (на підставі спеціального дослідження особистості правопорушника);

- застосування пробації до правопорушника у залежності від обставин (вчинений злочин, особистість, соціальна ситуація правопорушника);
- здійснення нагляду, який відрізняється від поліцейського нагляду та поєднаний з соціальною допомогою правопорушнику у процесі ресоціалізації [4].

Закон виділяє три види пробації в Україні це : досудова пробація; наглядова пробація; та пенітенціарна пробація. Розглянемо детально кожен із вищезазначених видів[8].

Досудова доповідь – це нове поняття, введене в Кримінальний процесуальний кодекс Законом України від 07 вересня 2016 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених». При підготовці доповіді здійснюється збір інформації про правопорушника з метою надання допомоги суду у визначенні найбільш ефективного для цієї особи виду покарання (позбавлення волі чи іншого альтернативного покарання) на основі прогнозу подальшої поведінки особи та можливостей її виправлення у в'язниці чи на волі [3]. Позитивним моментом і є те, що обвинуваченому надається можливість брати участь у підготовці досудової доповіді, тобто обвинувачений має право надавати персоналу органу пробації інформацію, яка є необхідною для підготовки такої доповіді. Ця функція дає суду можливість отримати додаткову інформацію про особу, яка не завжди може бути отримана в ході слідства та судового засідання, дозволяє розробити програми виправлення засудженого, якщо судом йому буде призначено альтернативний вид покарання, або програми виховного впливу на нього в місцях позбавлення волі. Значне місце в соціальному дослідженні особистості займають різного роду бесіди з правопорушником, його близькими, рідними, колегами, друзями. Виконання цієї функції вимагає від працівників служби певних знань у галузі психології та педагогіки, тому в штат кримінально-виконавчих інспекцій введено посади соціальних педагогів і психологів. Підготовлений службою пробації висновок сприяє

суду у винесенні правильного вироку, а надалі сприятиме офіцерові пробації у його роботі з виправлення злочинця. При цьому, офіцер пробації є фігурою процесуальною, учасником судового процесу, який підтверджує зроблений висновок і несе відповідальність за підсудного у випадку призначення останньому альтернативного позбавлення волі покарання. До 2016 року кримінально-виконавчі інспекції не мали функції досудової пробації.

Наступним видом пробації є наглядова пробація - здійснення наглядових та соціально-виховних заходів щодо засуджених до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, осіб, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, а також направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів, а також нагляд за засудженим та його виправлення на основі пробаційної програми [7, с. 3-4].

Офіцер пробації здійснює соціально-психологічну роботу із засудженим, у ході якої він прагне психологічно впливати на особу, зняти напругу, страх, розчарування, агресію, невдоволення.

Крім того, залежно від складу злочину, характеристики особи та її суспільної небезпеки, суд може додатково встановити пробацію з обов'язковим психіатричним лікуванням, а також лікуванням від алкоголізму й наркотичної залежності. Нагляд здійснюють як офіцери пробації, так і волонтери та особи з оточення правопорушника.

У більшості країн існують спеціальні програми інтенсивної пробації: для водіїв, котрі скоїли злочини в нетверезому стані; соціально-психологічний тренінг сексуальних злочинців; програма утримання від

уживання алкоголю, наркотиків; навчання контролю своїх емоцій; профілактики злочинної поведінки тощо.

Мінімальний період пробації в більшості країн — шість місяців, максимальний — три роки. Застосовуючи пробацію, суд надає правопорушнику можливість розібратися у вчиненому злочині й зробити все необхідне, щоб в подальшому злочин не повторився.

Останній вид пробації це пенітенціарна пробація - підготовка осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення з метою трудового і побутового влаштування таких осіб після звільнення за обраним ними місцем проживання.

Питання адаптації осіб, які звільняються з місць позбавлення волі, до повноцінного життя в суспільстві покладено чинним законодавством на центральні і місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, об'єднання громадян, а також фізичні особи, які здійснюють соціальний патронаж. До цього процесу були залучені відповідно до Кримінально-виконавчого кодексу України головні територіальні управління юстиції в областях. На сьогодні, після прийняття Закону України «Про пробацію» ця функція переходить до органу пробації, який спільно з державними органами та органами місцевого самоврядування сприяє засудженим, які готуються до звільнення, у визначенні місця проживання після звільнення, влаштуванні до спеціалізованих установ для звільнених, госпіталізації до закладів охорони здоров'я осіб, які потребують стаціонарної медичної допомоги, і працевлаштуванні працездатних осіб.

На цьому етапі основними завданнями служби пробації є недопущення вчинення повторних злочинів, корекція поведінки порушника закону і сприяння в соціальній адаптації, та дуже важливо, щоб були прийняті підзаконні нормативно-правові акти, потрібні для реалізації повноважень служби пробації.

Іноземні експерти та урядові організації Канади, Норвегії, Литви, Польщі, Франції, Німеччини надають велику допомогу Україні в розробці концепції та становленні системи пробації.

Розроблено профіль професійної компетентності працівника пробації, розроблено навчальні програми для персоналу пробації, успішно проводиться навчання за ними, розпочато пілотування системи дистанційного навчання персоналу пробації з використанням безкоштовної програмної платформи Moodle.

У рамках проекту ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні» розроблено методика оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення. Міністерством юстиції України подано проектну заявку до програми міжнародної технічної допомоги Twinning щодо розробки пробаційних програм та першої версії електронної системи ведення справ суб'єктів пробації [5, с. 132].

Позитивним моментом є запровадження інституту пробації щодо неповнолітніх, тобто пробації стосовно осіб віком від 14 до 18 років. Пробація щодо неповнолітніх спрямована на забезпечення їх нормального фізичного і психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків. Пробація здійснюється з урахуванням вікових та психологічних особливостей неповнолітніх [10, с. 35].

Сьогодні в Україні створена методика оцінки ризиків та потреб неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом і методика ведення випадку (кейс-менеджменту) щодо цієї категорії правопорушників (складання індивідуального плану на підставі соціальних потреб правопорушника та періодична оцінка досягнення результатів з необхідною корекцією). Розроблено також методика підготовки з цих питань персоналу пробації, за якою вже пройшли перші заходи з підготовки тренерів.

Розроблено дві пробаційних програми корекції агресивної поведінки для неповнолітніх правопорушників (для хлопчиків і для дівчат).

Також розроблено методику оцінки ризиків та потреб неповнолітніх правопорушників, порядок підготовки досудової доповіді стосовно неповнолітніх обвинувачених, програми подолання агресивної поведінки та набуття соціальних навичок неповнолітніми правопорушниками «Управління гнівом», «Менеджмент емоцій», «Життєві навички», «Вибір до змін».

Зазначені методики випробувані та адаптовані у рамках українсько-канадського проекту «Реформування кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» на базі пілотної моделі Центру відвідування у м. Мелітополі Запорізької області. Зазначений центр створений на базі соціальної служби для сім'ї та дітей та передбачає програмну роботу з неповнолітніми, засудженими до покарань без позбавлення волі, за направленням кримінально-виконавчої інспекції. У 2010 році були відкриті кілька пробаційних центрів для неповнолітніх. З 2011 по 2016 роки в Україні були реалізовані пілотні проекти, в яких узяли участь 348 дітей, з яких 345 завдяки роботі зі спеціалістами не вчинили повторні правопорушення і повернулися до нормального життя [11, с. 46].

Аналогічний пілот працює в м. Івано-Франківську. Модель Центру відвідування для неповнолітніх, яка розроблена у рамках зазначених проектів, сьогодні може розповсюджуватися в регіонах України.

На базі кримінально-виконавчої інспекції м. Полтави та реабілітаційної мережі Благодійного фонду «Світло Надії» (центр зменшення шкоди, реабілітаційний центр, навчально-виробничі майстерні) працює пілотний проект Пробаційного центру. При створенні Пробаційного центру взято за основу шведську програму реабілітації правопорушників при поверненні в суспільство («Кімната майбутнього»), адаптовану для України НДО «Світло

надії».

У рамках проекту відпрацьовуються моделі:

- методика оцінки ризиків та потреб засуджених, порядку складання індивідуального плану соціально-виховної роботи із засудженими, порядку його виконання та оцінки виконання;
- моделі діяльності у складі підрозділу майбутньої пробації фахівців із соціальної, психологічної та педагогічної роботи;
- порядку волонтерської діяльності у рамках пробації;
- інноваційної роботи із засудженими до покарань, альтернативних позбавленню волі (громадські майстерні) [11, с. 49].

У рамках українсько-шведського проекту спільно з недержавною організацією «Конвіктус-Україна» створено модель центру соціальної адаптації для жінок, які звільняються з місць позбавлення волі, розроблено та випробувано програму їх реінтеграції до суспільства.

Висновки. Сутність пробації полягає у випробуванні певних категорій злочинців спеціальними юридичними обов'язками, поєднаними з наданням їм різної допомоги реабілітаційного характеру. Її мета полягає у ефективному виправленні засуджених та зведенням до мінімуму, наскільки це можливо, кримінального рецидиву з їхнього боку. Важливою складовою виступає дослідження особистості, яке дозволяє отримати картину моральних цінностей конкретних правопорушників, визначити перспективи виховної та соціально-психологічної роботи з ними.

Прийняття Закону України «Про пробацію» це лише перший крок на шляху до міжнародних стандартів у сфері юстиції. Чи набуде пробація в Україні ознак європейської системи у значній мірі залежить від подальших кроків її розбудови, від їх відповідності європейським принципам пробації, від уваги та підтримки цих кроків як на політичному рівні, сприяння суспільному розумінню та сприйняттю позитивної ролі пробації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беца О.В. До питання про створення служби пробації в Україні // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – 2002. – С. 34-39.
2. Богатирьов І.Г. Чи потрібно реформувати кримінально-виконавчу інспекцію у службу пробації? // Віче. – 2007. – № 2. – С. 15-17.
3. Експертний висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради від 29.07.2009 р. по Проекту Закону України «Про пробацію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=33788&pf35401=147642
4. Європейські правила пробації: Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи від 20 січня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/probationofficerru/home/novosti/opydrugih-stran>.
5. Концепція Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на період до 2017 р.: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2008 р. № 1511-р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3087.
6. Кримінально-виконавчий кодекс України // ВВР. – 2004. – № 3-4. – Ст. 21.
7. Львовчкін В. А. Концептуальні питання реформування кримінально-виконавчої системи України // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – 2002. – № 7. – С. 3-12.
8. Закон України «Про пробацію» від 2015, № 13, ст.93 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=33787&pf35401=130579.

9. Юревічіус І. Дорога до латвійської служби пробації // Питання ювенальної юстиції. – 2009. – № 1 (21). 12.
10. Яковець І.С. Про деякі аспекти концепції державної політики у сфері виконання кримінальних покарань // Аспект. – 2007. – № 1. – С. 33-36.
11. Ярмоленко В.І. Впровадження закону України “Про пробацію” – перспективи та проблемні питання // наукова стаття – 2017 – С. 45-56.